

Νικόλαος Τσίρος

Κορνήλιος Καστοριάδης,

Ο «Πολιτικός» του Πλάτωνα.

Επτά Σεμινάρια στην EHESS,

Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2001, σελ. 315

Η παρούσα μελέτη διασώζει σε απομαγνητοφωνημένη και σχετικά επεξεργασμένη μορφή, όπως η υπεύθυνη της μετάφρασης μας γνωστοποιεί στο προλογικό σημείωμά της, τη διδασκαλία του Καστοριάδη στην EHESS κατά το διάστημα από τις 19-2-1986 μέχρι και τις 30-4-1986. Η διδασκαλία του αποτελούσε την προφορική, πρώτη ύλη του έργου του «Ανθρώπινη δημιουργία», μέρος του οποίου υπήρξε και η ανάλυση ενός από τους πιο περίπλοκους διαλόγους του Πλάτωνα, του Πολιτικού. Στα επτά σεμινάρια του παραπάνω χρονικού διαστήματος, ο Καστοριάδης κατέθεσε την οξυδερκή σκέψη του ως φιλόσοφου της νεωτερικότητας που ακροβατεί στις σκοτεινές γραμμές του πλατωνικού κειμένου και προσπαθεί να διέλθει από αυτές προς όφελος μιας παλλόμενης, ζωντανής σκέψης η οποία καλείται «επί το έργον».

Ο Πολιτικός, έργο της όψιμης περιόδου του Πλάτωνα, συνιστά ένα είδος περάσματος, ένα κατώφλι από το άνευ νόμων κράτος της Πολιτείας στο νομοθετικά συγκείμενο κράτος των Νόμων. Ε-

φόσον η ιδέα ενός αγαθού που οδεύει στην αλήθεια και στην κατασκευή της ορθής πόλης είναι απίθανη χωρίς τις αναγκαίες διαμεσολαβήσεις της εμπειρικότητας, καθίσταται εκ των ενόντων ουτοπικός ο «πρώτος πλους» του αρίστου πολιτεύματος της Πολιτείας. Το λόγο έχει πλέον μια δεύτερη επιλογή, ο «δεύτερος πλους», που κατά μίμηση του οριστικά εκπεσόντος, αρχικού ιδεώδους θα επιζητήσει τα νεωτεριστικά ερείσματα ενός σταθερού νομικοπολιτικού, κανονιστικού πλαισίου. Έτσι, ο Πολιτικός συνιστά έναν από τους χαρακτηριστικούς διαλόγους του ύστερου Πλάτωνα που όχι μόνον αποδέχεται αλλά και οικειοποιείται το μικτό, το «μεταξύ» μιας φιλοσοφίας, η οποία συνδυάζει την καθολικότητα της ιδέας-γένους με τη δόξα της αισθητηριακής πραγματικότητας.

Πόθεν όμως προκύπτει η αναγκαιότητα του δεύτερου πλου; Η απάντηση στο ερώτημα συνιστά ένα από τα κομβικότερα σημεία αναφοράς του πλατωνικού διαλόγου. Δεδομένης της δυσχέρειας να εντοπισθεί ο «μετά φρονήσε-

ως βασιλικός» πολιτικός άνδρας στο πλαίσιο των αντινομικών συνθηκών της πόλης, θα πρέπει να ευρεθεί μια δεύτερη κατ' αξίαν λύση που θα διασφαλίσει τους όρους της ορθής διακυβέρνησης. Τούτο διότι όχι μόνον υφίσταται άμεσος κίνδυνος να μην είναι εύκολα εντοπίσιμος από τους πολίτες ο γνήσιος πολιτικός-βασιλικός άνδρας, αλλά και όταν ακόμη ανακαλυφθεί να καταλήξει σε μίαν υπερσυγκεντρωτική και εντέλει τυραννική ενάσκηση της εξουσίας του.

Ο Καστοριάδης μας πληροφορεί ευθύς εξαρχής για την προσφυή τακτική του Πλάτωνα να ταυτίζει στο διάλογο άνευ ετέρου τον πολιτικό με το βασιλικό άνδρα. Εν προκειμένω σημειώνει δηκτικά, ότι ήδη μια τέτοια ταύτιση ισοδυναμεί για την Ελλάδα του 4ου-5ου αιώνα π.Χ. με μια τερατωδία, αφού στην εποχή κατά την οποία γράφει ο Πλάτων δεν ακμάζει η βασιλεία στον ελληνικό χώρο και οι υπάρχοντες δύο βασιλείς της Σπάρτης δεν ασκούν καμία ουσιαστική εξουσία. Στο σημείο όμως αυτό ο Καστοριάδης παραβλέπει ότι ο Πλάτων έχει περισσότερο κατά νου τη φρονηματική εκδοχή του βασιλιά-ποιμένα και όχι τον άρχοντα-ιδιοκτήτη των ημαρτημένων πολιτειών που έτσι κι αλλιώς συνιστούν μορφές αλλοίωσης της αρίστης πολιτείας. Γι' αυτό και όταν υφίσταται ο βασιλικός άνδρας περιτεύει η ύπαρξη ή μη των νόμων (Πολιτικός 293 cd), μια και η ορθή διακυβέρνηση εκπηγάζει απευθείας από την επιστημοσύνη

και την ορθότητα των αποφάσεών του.

Η τυπολογία του πλατωνικού βασιλικού άνδρος απέχει ελάχιστα από το βεμπεριανό ιδεότυπο της χαρισματικής κυριαρχίας. Η εξαιρετικά ασυνήθιστη ποιότητα μιας τέτοιας προσωπικότητας εκτιμάται ως αυθεντία από τους συνοδοιπόρους της, αφού οι ικανότητες που συγκεντρώνει είναι απρόσιτες για τους λοιπούς, κοινούς θνητούς. Θεωρούνται δε από αυτούς ότι είναι θεόσταλτες ή εξ αποκαλύψεως. Έπειτα, τόσο ο Πλάτων όσο και ο Weber διαίσθάνονται τον κίνδυνο διολίσθησης μιας τέτοιας ισχύος σε αυταρχικές μεθόδους ενάσκησής της. Έτσι, ο μεν Πλάτων εισάγει το νόμο προκειμένου να αποκλείσει την αυθαιρεσία του βασιλικού-πολιτικού άνδρος, ο δε Weber επενδύει στο «καισαριστικό» στοιχείο του δημοψηφισματικού ηγέτη ώστε να αποτρέψει την ανεξέλεγκτη πολιτική δράση του χαρισματούχου εκλεκτού του. Άλλωστε, ο ίδιος ο Καστοριάδης επεξηγεί ότι η πολιτεία που αντιστοιχεί στη φύση των νόμων (προάγγελος της οποίας είναι βεβαίως ο Πολιτικός) δεν είναι άλλη από τη διαρκώς αυτοθεσμιζόμενη δημοκρατική πολιτεία. Με άλλα λόγια πρόκειται για τη διαμεσολαβημένη προσαρμογή του πολιτικού άνδρος σε πολίτευμα που καταφεύγει στη θέσπιση νόμων και που δεν μπορεί να είναι παρά μονάχα δημοκρατικού τύπου.

Έντονα προβληματίζεται ο Καστοριάδης και για το πραγματικό αντικείμενο του διαλόγου.

Σε ένα εσκεμμένα «μπαρόκ» οικοδόμημα, όπως ο Πολιτικός, τίθενται γνωσιοθεωρητικοί γρίφοι που δημιουργούν ερωτήματα ως προς τη σκοπιμότητα της επιλογής τους αλλά και ως προς την εσωτερική συνοχή που τους διέπει. Ο Καστοριάδης παρατηρεί λ.χ. ότι εν μέσω διαλόγου, ο έκπληκτος αναγνώστης του κειμένου πληροφορείται για πρώτη φορά από τον Ελεάτη Ξένο πως δεν αναζητούμε τον πολιτικό δι' εαυτόν, επειδή δεν καλοξέρουμε τι να τον κάνουμε. Ότι τελικώς όλα αυτά δεν είναι για τους συμμετέχοντες στο διάλογο τίποτε άλλο, παρά μια άσκηση διαλεκτικής (Πολιτικός 285 d). Ο Καστοριάδης θεωρεί ότι εδώ ο Πλάτων προφασίζεται περί του αντικείμενου του διαλόγου που όμως παραμένει ο ορισμός του πολιτικού ανδρός. Έτσι, κατά τη γνώμη του το πραγματικό αντικείμενο του Πολιτικού είναι ο ορισμός του πολιτικού ανδρός που με τη σειρά του προετοιμάζει τον ορισμό της πόλης, την οποία θα περιγράψει ο Πλάτων λίγο αργότερα στους Νόμους.

Αν και δε συντρέχουν βάσιμοι λόγοι αμφισβήτησης των συμπερασμάτων σύμφωνα με τα οποία ο Καστοριάδης κατοχυρώνει το αντικείμενο του διαλόγου, εντούτοις θεωρώ ότι μάλλον βιαστικά προσπερνά τη μέθοδο της διαλεκτικής ως την επιστήμη του όντος. Ο Καστοριάδης θεωρεί ότι η λογική ενορχήστρωση του Πολιτικού δεν εδράζεται στη διαλογική μορφή, αλλά ότι εκφράζεται μέσω της λογικής διαίρεσης και

των συνακόλουθων ατέρμονων επαγωγών της. Σε αυτό το κρίσιμο σημείο νομίζω ότι ο Καστοριάδης υποβαθμίζει το ζήτημα της διαλεκτικής ως προοίμιο (Πολιτεία 531 d) όλων των επιστημών.

Πράγματι, η διαιρετική είναι ο τρόπος με τον οποίο μας δίδεται η διαλεκτική στο διάλογο, λαμβανομένου υπόψη ότι στον Πλάτωνα υφίσταται διαρκώς ένας αριστουργηματικά αναπόφευκτος συγκρητισμός της μεθόδου και του περιεχομένου της ανάλυσης. Οπότε, εξ αυτού και μόνο του λόγου, ο διαιρετικός τροπισμός της διαλεκτικής εγγράφεται πάραυτα ως ένα από τα «αντικείμενα» του πλατωνικού διαλόγου. Θα έλεγα συνοπτικά, ότι η διαλεκτική συνιστά σταθερά ένα από τα αντικείμενα των πλατωνικών έργων. Χωρίς αυτή είναι αδύνατη η διαμεσολάβηση των γνώσεων της εμπειρίας με την αξία του αγαθού, όπως επίσης είναι ανέφικτη η ένταξη της αρετής στο πλαίσιο των ημαρτημένων πολιτευμάτων. Κατά συνέπεια, τόσο ο ορισμός του πολιτικού ανδρός όσο και η διαλεκτική ως μέσο φιλοσοφικής έρευνας εντάσσονται ως ενιαίο και αδιάσπαστο όλο στην προοπτική του πλατωνικού κειμένου.

Η ανορθωτική πορεία της διαιρετικής, ως διαλεκτικής μεθόδου που συγκροτεί και κατανοεί το υπό πραγμάτευση αντικείμενό της, προαναγγέλλει την ιδεοτυπική κατασκευή των εννοιών της βεμπεριανής κοινωνιολογίας. Τόσο η τέχνη του πολιτικού στον

Πλάτωνα όσο και η βεμπεριανή κοινωνιολογία συγκροτούν κατεξοχήν γνωστικές επιστήμες, που στηρίζονται στην υπόθεση ως όρο για την κατανόηση του αληθούς. Επομένως, η πραγματικότητα μπορεί να εξηγηθεί μόνο στο μέτρο του δυνατού, διαμέσου της μονοσήμαντης έξαρσης των νοηματικά πιο πρόσφορων και άρα πιο σημαντικών στοιχείων της. Η «ενδυναμωμένη» πραγματικότητα εμφανίζεται ως τέτοια, στο μεν Πλάτωνα μέσω των αλληπάλληλων επαγωγών του διαλεκτικού λόγου που βαθμηδόν οδηγούν στην αξιακή κατανόηση του τιθέμενου ορισμού, στο μεν Weber μέσω των ιδεότυπων που απεικονίζουν όσο γίνεται πιο πιστά την εμπειρική περιπτώσιολογία.

Μορφολογικά, ο διάλογος συναποτελείται από δύο ορισμούς, οκτώ παρεμπόμποντα θέματα και τρεις παρεκβάσεις. Οι δύο αρχικοί ορισμοί του πολιτικού ως ποιμένα και του πολιτικού ως υφαντή εγκαταλείπονται σύντομα από τον Πλάτωνα ως ανεπαρκείς, μια και όπως ορθά σχολιάζει ο Καστοριάδης, διαδραματίζουν έναν αποκλειστικά προπαρασκευαστικό ρόλο για την ετοιμασία των δύο βασικών παρεκβάσεων: α) το μύθο του Κρόνου και β) την τελική θέση του Πλάτωνα ότι ως πολιτικός ορίζεται εκείνος ο αληθινός επιστήμων που συνδυάζει μια καθολική γνώση σχετική με την ουσία των πραγμάτων και μια πρακτική τέχνη σχετική με τη γνώση των ιδιαίτερων περιστάσεων, ήτοι μια γνώ-

ση που ενσωματώνει την προσαρμογή στην εκάστοτε συγκυρία.

Ο μύθος του Κρόνου οντολογικοποιεί και συνάμα ιδεολογικοποιεί το επιχείρημα του Πλάτωνα, το οποίο οδηγεί στην ανάγκη ορισμού του πολιτικού ηγέτη. Στην εποχή της βασιλείας του Κρόνου οι άνθρωποι γεννιόνταν γέροι φυτρώνοντας από τη γη και στην πάροδο του χρόνου γίνονταν νέοι, στη συνέχεια παιδιά, βρέφη, ενώ στο τέλος εξαφανίζονταν. Στην παραδείσια εποχή του Κρόνου τους ανθρώπους φρόντιζε ο ίδιος ο Θεός, ο οποίος κατεύθυνε τη ροή των πραγμάτων. Το πρόβλημα του πολιτικού τίθεται, επειδή πλέον κείμεθα εντός της κοσμικής περιόδου, της βασιλείας του Δία, κατά την οποία ο κόσμος αφέθηκε στη μοίρα του, στη «σύμφυτον επιθυμία» του. Ο Καστοριάδης παρατηρεί εύστοχα ότι με το μύθο του Κρόνου ο Πλάτων εισάγει μια στρατηγική εφεδρεία σε φιλοσοφικό, οντολογικό και κοσμολογικό επίπεδο. Μόνο με την εισαγωγή ενός τέτοιου μύθου καθίσταται εύληπτο το επιχείρημα της παρούσας ατέλειας του κόσμου και της χρείας μιας δεύτερης, ολιγότερο καλής λύσης, όπου οι άνθρωποι θα διευθύνονται πλέον μόνοι τους έτσι ώστε να επιβιώσουν κατά την περίοδο της φθοράς.

Ο μύθος του Κρόνου προετοιμάζει την τρίτη παρέκβαση του διαλόγου σύμφωνα με την οποία μόνο η επιστήμη μπορεί να ορίσει τον πολιτικό άνδρα. Ο ο-

ρισμός συμπληρώνεται με την κριτική του Πλάτωνα στον τυπικό φορμαλισμό του νόμου που αναφέρεται ως «άνθρωπος αυθάδης και αμαθής» αλλά και στην ταυτόχρονη ανάγκη ύπαρξης του νόμου για τη σταθεροποίηση των εμπειρικών κοινωνιών. Στα έως τώρα λεχθέντα πρέπει να προσθέσουμε ότι στον Πολιτικό θίγεται επίσης η διάκριση είδους – μέρους, το ζήτημα της υποκειμενικής διαίρεσης, το παράδειγμα και τα στοιχεία του, το ίδιον – συμβεβηκός αίτιον, το απόλυτο – σχετικό μέτρο, η διαλεκτική ως αντικείμενο του διαλόγου, οι βοηθητικές τέχνες, η πολυειδία των αρετών και τέλος η μορφή των πολιτευμάτων. Εύκολα λοιπόν γίνεται αντιληπτός στον αναγνώστη ο θεματικός πλούτος και το εύρος των γνωσιοθεωρητικών αναφορών που κοσμούν το διάλογο.

Κατά την άποψη του Καστοριάδη, ο Πλάτων επιθυμεί μέσω του Πολιτικού να ισοπεδώσει την ανθρωπογονία του Δημόκριτου που άρχισε πριν απ' αυτόν να ψελλίζει την ιδέα της αυτοδημιουργίας της ανθρωπότητας. Τούτο γίνεται προκειμένου να εισαχθεί η ιδέα ότι αυτό που μας επιτρέπει να επιζήσουμε κατά την περίοδο της κοσμικής φθοράς

δεν είναι η ανθρώπινη δημιουργία αλλά η θεία δωρεά. Ο Καστοριάδης θεωρεί τελικώς ότι ο Πλάτων γοητεύεται από τη βασιλεία του θεμισμένου, ενώ το ζητούμενο είναι να ανευρεθεί η σωστή σχέση θεσμίζοντος-θεσμιζομένου που αποσκοπεί σε ένα σύνταγμα της κοινωνίας και σε ένα είδος αυτοκυβέρνησης σε όλες τις βαθμίδες.

Το σχόλιο του Καστοριάδη είναι εν μέρει εύστοχο στο μέτρο που επιβεβαιώνει τη μίαν όψη του νομίσματος της πλατωνικής φιλοσοφίας. Η άλλη –κατά τη γνώμη μου αποσιωπημένη από τον Καστοριάδη– όψη του πλατωνικού κειμένου φανερώνει έναν φιλόσοφο αρκούντως νεωτεριστικό που θέτει αποφασιστικά τα αμφίσημα όρια στη σχέση φιλοσοφίας-νόμου. Πράγματι, ο Πλάτων επισημαίνει την αντινομία μεταξύ της έλλογης αξίας και της κανονιστικής θετικοποίησής της υποβάλλοντας τη φιλοσοφία των νέων χρόνων στην υπερβατολογική απόπειρα γεφύρωσής της. Αληθεύει επομένως η παρατήρηση ότι η φιλοσοφική σκέψη εξακολουθεί να κινείται ως σειρά παραπομπών επί αυτών των θεμελιακών, διαλεκτικών σκιρτημάτων του Πλάτωνα.

Νικόλαος Τσίρος

